

1. Počet a struktura narozených

1.1 Vývoj počtu narozených

Pětileté období 2001 - 2005 v kontextu hodnocení dlouhodobého vývoje počtu narozených znamenalo změnu trendu - výrazný pokles byl vystřídán růstem. Tato změna se promítla také do všech relativních ukazatelů. Rok 2005 byl po deseti letech opět rokem, ve kterém počet narozených dětí překročil hranici 100 tisíc. Úrovní většiny ukazatelů se rok 2005 přiblížil hodnotám dosahovaným v polovině devadesátých let.

Dlouhodobě se snižující počet narozených dětí, který se datoval od roku 1991, zaznamenal dva statistické „historické mezníky“. V roce 1995 poprvé v historii statistického sledování počtu narozených na území dnešní České republiky klesl roční počet narozených dětí pod 100 tisíc a v roce 1999 bylo zaznamenáno historické minimum, kdy počet narozených nedosáhl ani devadesátitisícové hranice.

Od roku 2001 však počty narozených dětí začaly opět pozvolna vzrůstat, v letech 2003 - 2005 již meziroční nárůst činil více než 4 %. Věku nejvyšší plodnosti dosáhly silné populační ročníky žen ze 70. let a své první dítě porodila i část žen, které založení rodiny odkládaly ať už z profesních či jiných důvodů do pozdějšího věku.

Tab. 1 Vývoj počtu narozených v letech 1993 - 2005

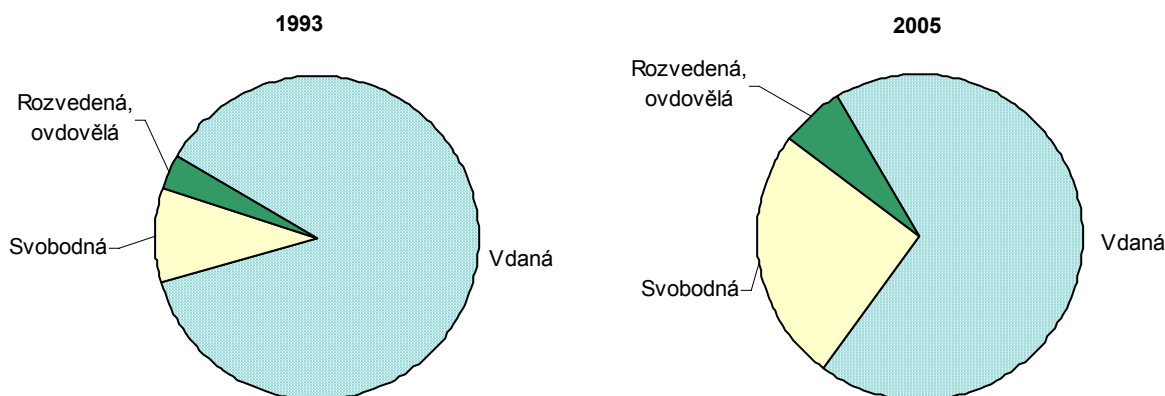
Rok	Narození celkem	v tom		Narození celkem - meziroční změna (%)	Živě narození na 1000 obyvatel	Mrtvě narození na 1000 narozených
		živě	mrtvě			
1993	121 470	121 025	445	x	11,7	3,66
1994	106 915	106 579	336	-12,0	10,3	3,14
1995	96 397	96 097	300	-9,8	9,3	3,11
1996	90 763	90 446	317	-5,8	8,8	3,49
1997	90 930	90 657	273	0,2	8,8	3,00
1998	90 829	90 535	294	-0,1	8,8	3,24
1999	89 774	89 471	303	-1,2	8,7	3,38
2000	91 169	90 910	259	1,6	8,8	2,84
2001	90 978	90 715	263	-0,2	8,9	2,89
2002	93 047	92 786	261	2,3	9,1	2,81
2003	93 957	93 685	272	1,0	9,2	2,89
2004	97 929	97 664	265	4,2	9,6	2,71
2005	102 498	102 211	287	4,7	10,0	2,80

V úhrnu se za pětileté období 2001 - 2005 narodilo 478 409 dětí, což je o téměř 25 tisíc dětí více než v předchozím pětiletém cyklu.

Po celé hodnocené období se díky kvalitní zdravotnické péči o matku a dítě udržovala příznivá úroveň novorozenecké a kojenecké úmrtnosti a rovněž podíl mrtvě narozených dětí z úhrnu narozených byl dlouhodobě nízký. Hodnoty těchto ukazatelů jsou srovnatelné se zeměmi severní a západní Evropy. Ve druhé polovině 90. let se hodnoty mrtvorozenosti pohybovaly v rozmezí 3,0 - 3,5. V období 2001 - 2005 byly ještě nižší.

Naprostá většina z dětí narozených mimo manželství se rodí svobodným ženám. Zastoupení svobodných mezi neprovdanými matkami se v polovině 90. let pohybovalo mezi 73 - 74 %, poté se plynule zvyšovalo až na téměř čtyři pětiny v roce 2005. Podíl rozvedených matek ve stejném období poklesl z téměř čtvrtiny na necelou pětinu. Zastoupení ovdovělých žen mezi matkami mimomanželsky narozených dětí je dlouhodobě minimální. Ve struktuře celkového počtu narozených dětí to znamená, že svobodnou matku tak měla v roce 2005 již čtvrtina ze všech narozených dětí.

Graf 1 Struktura živě narozených podle rodinného stavu ženy v letech 1993 a 2005

Podíl dětí narozených mimo manželství se u jednotlivých pořadí narození liší. V roce 2005 byl největší - celé dvě pětiny - zaznamenán u prvorozených dětí. Jen o málo nižší bylo zastoupení nemanželských dětí mezi dětmi čtvrtého a vyššího pořadí; absolutní počet těchto případů byl však nesrovnatelný (pouhý 1,5 tisíc proti téměř 20 tisícům prvorozených mimo manželství). Stejně tak podíly mimomanželsky narozených u dětí třetího resp. druhého pořadí je třeba posuzovat spolu s údaji absolutními a brát v úvahu jejich váhu na celkových počtech.

Tab. 4 Podíl živě narozených mimo manželství ze všech živě narozených dětí daného pořadí v letech 1993 - 2005 (%)

Pořadí dítěte	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
1.	15,9	20,6	24,9	26,6	28,8	30,9	35,4	38,4	40,0
2.	7,1	10,4	13,1	14,0	15,2	16,9	18,8	19,6	20,8
3.	13,9	19,6	22,8	22,7	24,3	25,2	27,2	28,3	29,0
4.+	20,8	28,1	32,5	32,0	35,2	34,5	37,4	39,3	38,6
Celkem	12,7	16,9	20,6	21,8	23,5	25,3	28,5	30,6	31,7

V dlouhodobém pohledu narůstalo zastoupení mimomanželsky narozených dětí u všech pořadí, a to v podstatě plynule. Pouze u dětí čtvrtého a vyššího pořadí, jejichž počty jsou ale nízké, byly v období 2001 - 2005 určité výkyvy. Nejmarkantnější vzestup podílu nemanželských dětí byl u prvorozených. Jejich zastoupení v roce 2005 bylo o více než 11 procentních bodů vyšší než v roce 2001; ve srovnání s rokem 1993 to bylo více dokonce o 24 procentních bodů.

1.3 Pořadí narozených

Přestože porodnost v České republice zaznamenala v mnoha ohledech významné změny, rozložení narozených dětí podle pořadí zůstávalo v celém období 1993 - 2005 poměrně stabilní. V roce 2005 představovaly mezi narozenými téměř polovinu děti prvorozené, 37 % tvořily děti druhého pořadí, přibližně desetinu dětí třetího pořadí a necelá 4 % dětí narozené ve čtvrtém a vyšším pořadí. Tyto podíly přitom v uvedeném období kolísaly jen málo, neboť vývoj ročních počtů dětí narozených v prvním, druhém a třetím pořadí přibližně kopíroval celkový vývoj počtu narozených. Lze ovšem říci, že významný pokles porodnosti v letech 1993 -1996, ačkoli zasáhl děti všech pořadí, se ve vyšší míře týkal prvorozených, tedy založení rodiny jako takové. Podíl prvních dětí mezi narozenými se v tomto

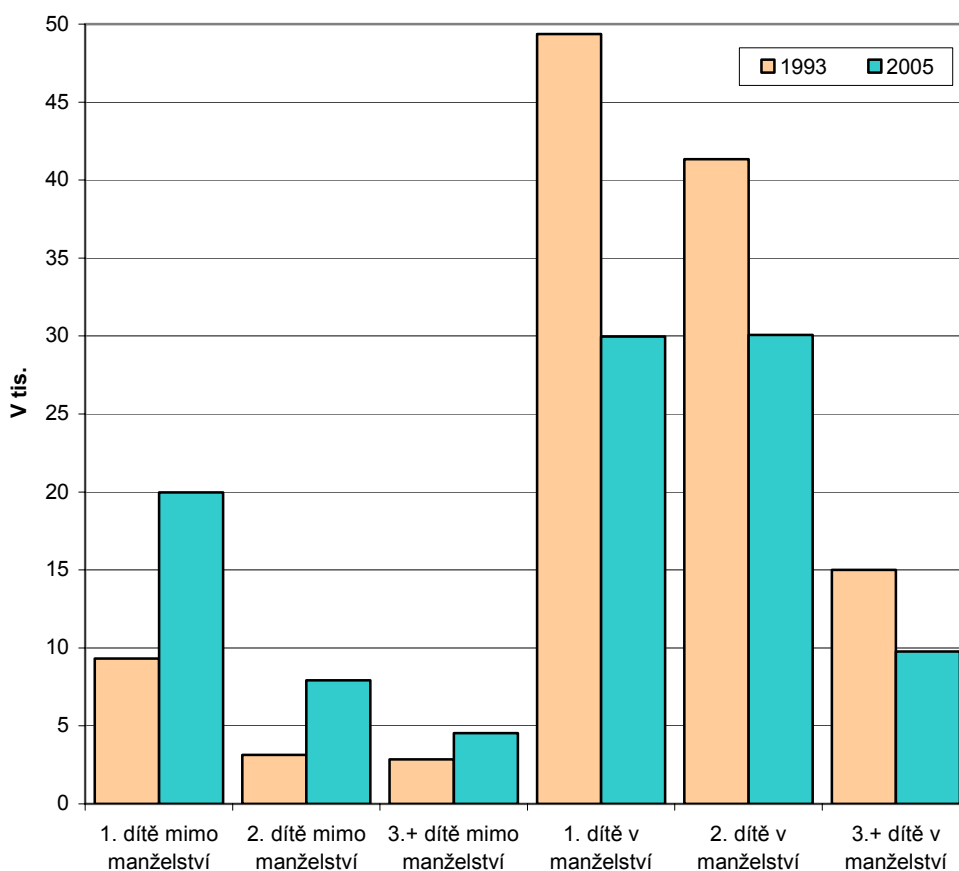
období snížil na méně než 47 %. Počty dětí čtvrtého a vyššího pořadí, které se trvale snižují již několik desítek let, se od roku 1997 udržují na úrovni cca 3900 - 4000 narozených dětí ročně.

Tab. 5 Živě narození podle pořadí v letech 1993 - 2005

Pořadí dítěte	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Abs.									
1.	58 695	42 106	43 069	43 904	43 337	44 745	45 363	48 066	49 930
2.	44 477	34 817	33 606	33 873	34 216	34 447	34 823	35 669	37 993
3.	12 527	9 240	8 880	9 143	9 244	9 531	9 561	9 862	10 271
4.+	5 326	4 283	3 916	3 990	3 918	4 063	3 938	4 067	4 017
Celkem	121 025	90 446	89 471	90 910	90 715	92 786	93 685	97 664	102 211
V %									
1.	48,5	46,6	48,1	48,3	47,8	48,2	48,4	49,2	48,8
2.	36,8	38,5	37,6	37,3	37,7	37,1	37,2	36,5	37,2
3.	10,4	10,2	9,9	10,1	10,2	10,3	10,2	10,1	10,0
4.+	4,4	4,7	4,4	4,4	4,3	4,4	4,2	4,2	3,9
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

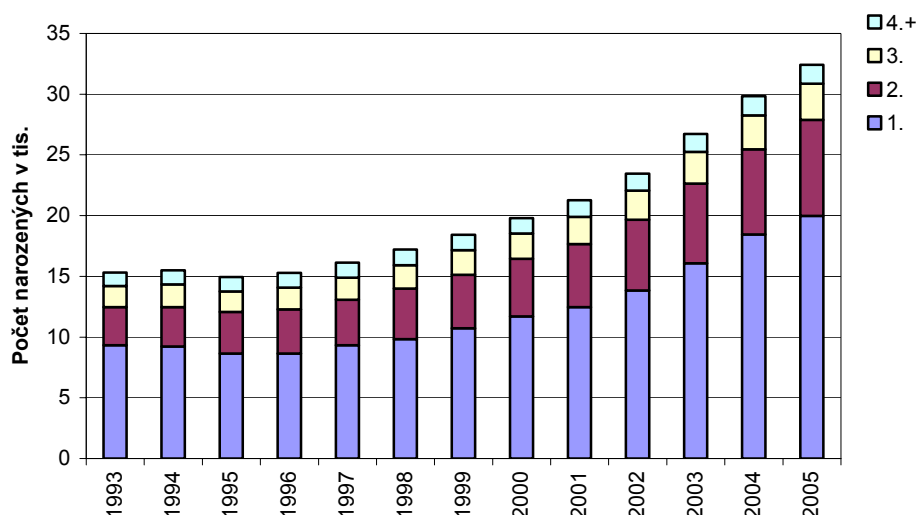
Značně rozdílné bylo zastoupení jednotlivých pořadí u dětí narozených v manželství a mimo něj, a to především u dětí prvního a druhého pořadí. Mezi mimomanželsky narozenými představovaly po celé sledované období výraznou většinu děti prvorozené - v roce 2005 přibližně tři pětiny. Necelá čtvrtina připadala v tomtéž roce na druhorozené, asi desetinu tvořily děti třetího pořadí a přibližně 5 % děti čtvrtého a vyššího pořadí.

Graf 2 Živě narození podle legitimacy a pořadí dítěte v letech 1993 a 2005

Také u dětí narozených mimo manželství se propad porodnosti v letech 1993 - 1996 dotkl zvláště prvorozených, jejichž podíl v tomto období rychle poklesl. Totéž lze říci o jejich absolutním počtu; oproti tomu počty dětí narozených ve třetím, čtvrtém a vyšším pořadí zaznamenaly jen menší výkyvy, počty druhorozených dětí se v této době dokonce zvýšily. Od roku 1997 pak roční počty dětí narozených mimo manželství v prvním, druhém a třetím pořadí stále rostly.

Graf 3 Živě narození mimo manželství podle pořadí v letech 1993 - 2005

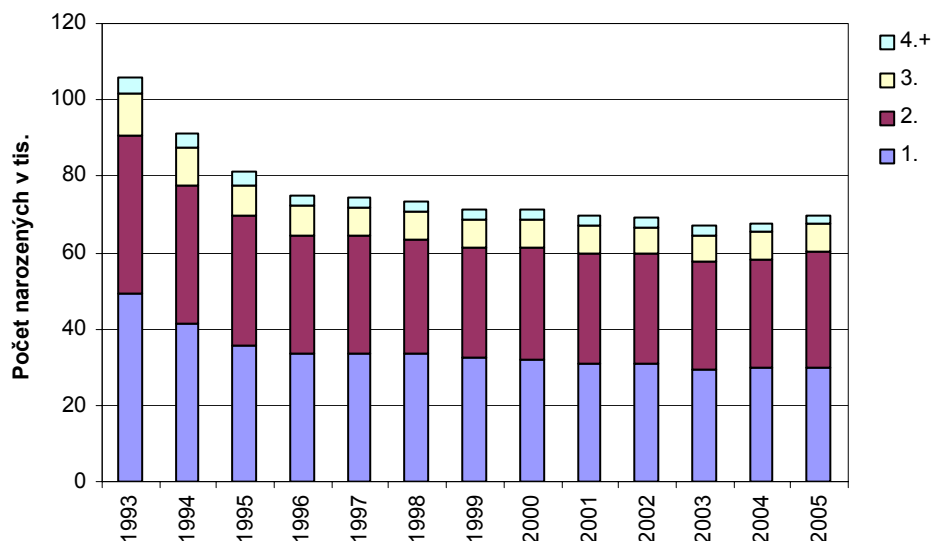
Nejvíce se na růstu počtu dětí narozených mimo manželství podílel vzestup počtu dětí narozených v prvním pořadí, u nichž byla v období 2001 - 2005 průměrná meziroční tempa růstu nejdynamičtější. Velmi rychlý byl i nárůst počtu mimomanželsky narozených ve druhém pořadí; v letech 2000 - 2005 se jejich roční počty zvyšovaly téměř stejně rychle jako u prvorozených. Ve srovnání s ročními počty narozených v polovině 90. let vzrostl počet nemanželských dětí prvního a druhého pořadí do roku 2005 více než dvojnásobně. U nemanželských dětí třetího pořadí byl za stejné období zaznamenán nárůst podstatně mírnější - kolem 70 %, a u dětí čtvrtého a vyššího pořadí se počty narozených zvýšily asi o třetinu.

Tab. 6 Živě narození mimo manželství podle pořadí v letech 1993 - 2005

Pořadí dítěte	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Abs.									
1.	9 328	8 656	10 716	11 695	12 464	13 826	16 081	18 451	19 968
2.	3 143	3 620	4 415	4 746	5 190	5 826	6 561	6 997	7 914
3.	1 743	1 809	2 021	2 076	2 242	2 406	2 597	2 793	2 975
4.+	1 109	1 203	1 274	1 275	1 380	1 401	1 474	1 598	1 552
Celkem	15 323	15 288	18 426	19 792	21 276	23 459	26 713	29 839	32 409
V %									
1.	60,9	56,6	58,2	59,1	58,6	58,9	60,2	61,8	61,6
2.	20,5	23,7	24,0	24,0	24,4	24,8	24,6	23,4	24,4
3.	11,4	11,8	11,0	10,5	10,5	10,3	9,7	9,4	9,2
4.+	7,2	7,9	6,9	6,4	6,5	6,0	5,5	5,4	4,8
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Oproti tomu mezi dětmi narozenými v manželství bylo zastoupení dětí prvního a druhého pořadí mnohem vyrovnanější. V období 1993 - 2000 se podíl prvorozených dětí pohyboval kolem 45 % a druhorozených okolo 40 % (i zde se v letech 1993 - 1996 projevilo snížení podílu dětí prvního pořadí). V letech 2001 - 2005 se tyto hodnoty ještě více přiblížily a v roce 2005 se dokonce narodilo druhých dětí o něco více než prvních. Zastoupení dětí vyšších pořadí bylo po celé sledované období víceméně stabilní, v úhrnu se podíl třetích a dalších dětí pohyboval kolem 14 %.

Graf 4 Živě narození v manželství podle pořadí v letech 1993 - 2005

Absolutní počty dětí narozených v manželství zaznamenaly v letech 1993 - 1996 prudký propad u všech pořadí. Na rozdíl od nemanželsky narozených však pokles, i když už jen mírný, pokračoval i ve druhé polovině 90. let. V období 2001 - 2005 pak počty narozených v manželství ve všech pořadích víceméně stagnovaly. Zdá se tedy, jako by zde existovala určitá stálá, ovšem velmi nízká úroveň manželské plodnosti/porodnosti a všechny děti, které se od demografického propadu ve druhé polovině 90. let rodí „navíc“, se rodí mimo manželství.

Tab. 7 Živě narození v manželství podle pořadí v letech 1993 - 2005

Pořadí dítěte	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Abs.									
1.	49 367	33 450	32 353	32 209	30 873	30 919	29 282	29 615	29 962
2.	41 334	31 197	29 191	29 127	29 026	28 621	28 262	28 672	30 079
3.	10 784	7 431	6 859	7 067	7 002	7 125	6 964	7 069	7 296
4.+	4 217	3 080	2 642	2 715	2 538	2 662	2 464	2 469	2 465
Celkem	105 702	75 158	71 045	71 118	69 439	69 327	66 972	67 825	69 802
V %									
1.	46,7	44,5	45,5	45,3	44,5	44,6	43,7	43,7	42,9
2.	39,1	41,5	41,1	41,0	41,8	41,3	42,2	42,3	43,1
3.	10,2	9,9	9,7	9,9	10,1	10,3	10,4	10,4	10,5
4.+	4,0	4,1	3,7	3,8	3,7	3,8	3,7	3,6	3,5
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

1.4 Vzdělání matky

Struktura narozených dětí podle nejvyššího ukončeného vzdělání matky se průběžně měnila v souladu se všeobecným růstem vzdělanosti populace. Po celé hodnocené období se mezi matkami zvyšovalo zastoupení žen s vyššími stupni vzdělání. V roce 2005 mělo téměř 57 % rodiček maturitu či vysokoškolské vzdělání, zatímco v roce 1993 to bylo pouze 44 %. Naopak významně poklesl především podíl matek se středním vzděláním bez maturity, částečně také matek se základním vzděláním. Tento vývoj je patrný u dětí narozených v manželství i mimo něj a také ve všech pořadích narození.

Tab. 8 Živě narození podle vzdělání matky v letech 1993 - 2005

Vzdělání matky	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Abs.									
ZŠ (vč. neukon.)	15 939	12 539	11 172	11 190	11 165	11 422	11 348	11 516	11 779
SŠ bez mat.	51 628	37 778	35 251	34 209	33 628	33 122	32 222	32 007	32 632
SŠ s mat.	43 776	31 733	34 063	35 741	36 004	37 583	38 791	41 170	43 272
VŠ	9 682	8 396	8 985	9 770	9 918	10 659	11 324	12 971	14 528
Celkem	121 025	90 446	89 471	90 910	90 715	92 786	93 685	97 664	102 211
V %									
ZŠ (vč. neukon.)	13,2	13,9	12,5	12,3	12,3	12,3	12,1	11,8	11,5
SŠ bez mat.	42,7	41,8	39,4	37,6	37,1	35,7	34,4	32,8	31,9
SŠ s mat.	36,2	35,1	38,1	39,3	39,7	40,5	41,4	42,2	42,3
VŠ	8,0	9,3	10,0	10,7	10,9	11,5	12,1	13,3	14,2
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Lze ovšem předpokládat, že reprodukční chování žen různých vzdělanostních skupin se značně odlišuje, pokud jde o počet dětí a načasování mateřství, a rovněž tak odlišně probíhá případná změna jejich reprodukčního chování v nových socioekonomických podmínkách. Tyto skutečnosti lze však v průběžné demografické statistice sledovat jen obtížně, neboť každý roční soubor narozených dětí zahrnuje matky z různých generací a vzdělanostních (a jiných sociálních) skupin, které se navíc v čase také mění. I konstrukce intenzitních ukazatelů je zde problematická. Přesnější hodnocení vlivu vzdělání na reprodukční chování bude tedy možno provést až z generačních ukazatelů po skončení plodného věku příslušných generací žen.

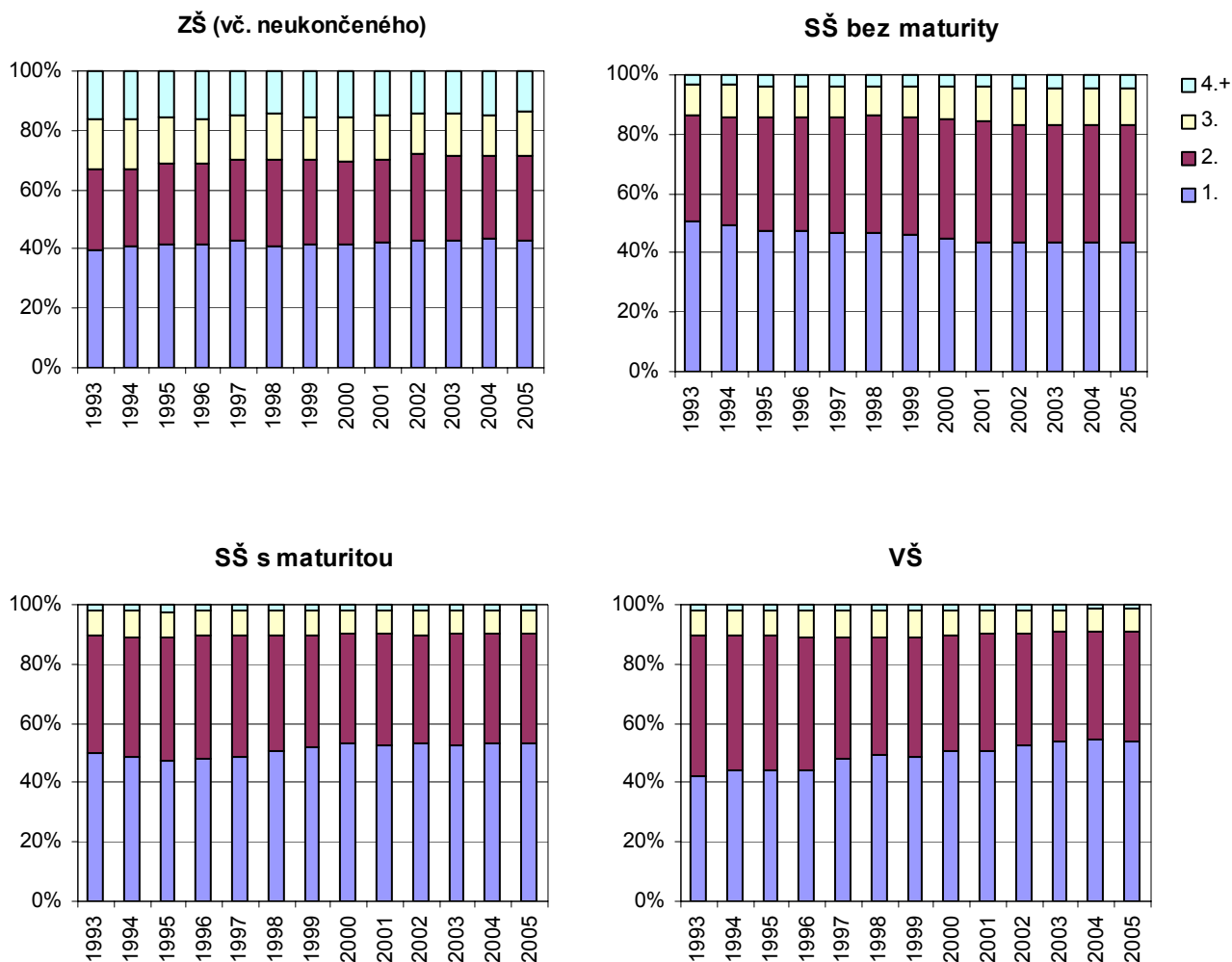
I přes omezené vypovídací schopnosti dat je ale zřejmé, že ženy s vyšším vzděláním mají zpravidla menší počet dětí. Mezi dětmi narozenými matkám, které měly vysokoškolské vzdělání nebo střední vzdělání s maturitou, představovaly ve všech letech sledovaného období děti třetího pořadí asi 7,5 - 9 % a děti čtvrtého a vyššího pořadí pouze 1,5 - 2,5 %. U žen bez maturity a zvláště žen, které měly nejvýše základní vzdělání, bylo narození třetího, čtvrtého či dalšího dítěte výrazně častější.

Nejzajímavější je vývoj rozložení narozených dětí podle pořadí u žen s vysokoškolským vzděláním. V první polovině devadesátých let se v této skupině matek rodilo více druhých dětí než prvních, naopak v následujícím období podíl dětí prvního pořadí stále vzrůstal, přičemž od roku 2000 představovaly tyto děti trvale více než polovinu dětí vysokoškolaček. U žen s ostatními stupni vzdělání se takováto změna proporcí nevyskytla.

Ovšem i u skupiny žen s úplným středním vzděláním došlo v období 1993 - 1996 k citelnému poklesu zastoupení prvorozených dětí, následně jejich podíl opět stoupl a od roku 1999 se udržoval na hodnotě 52 - 53 %. U žen se středním vzděláním bez maturity, kde podíl prvních dětí poklesl v letech 1993 - 1996 obdobně, k opětovnému zvýšení nedošlo; naopak podíl prvorozených dále klesal a tyto ženy častěji doplňovaly již založenou rodinu druhým či dalším dítětem.

Rozložení dětí podle pořadí u matek se základním vzděláním vykazovalo po celé sledované období vůbec nejvyšší stabilitu, pouze se postupně snižoval podíl dětí třetího, čtvrtého a vyššího pořadí.

Graf 5 Živě narození podle vzdělání matky a pořadí dítěte v letech 1993-2005

Lze tedy soudit, že odkládání rození dětí do pozdějšího věku, jemuž je z velké části připisován propad porodnosti v 90. letech, se ve zvýšené míře týkalo dosud bezdětných žen s vyšším vzděláním (nebo ambicemi na ně), pravděpodobně nejen kvůli delšímu období studia, ale i navazujícím širším možnostem osobní a profesní seberealizace, které přinejmenším na čas odsunulo založení rodiny. Naopak pro ženy s nižším vzděláním nové socioekonomické podmínky tolik možností nepřinesly, nebo je častěji zastihly již v období, kdy alespoň jedno dítě měly (vzhledem k ještě relativně nízkému věku prvorodiček v první polovině 90. let). Reprodukční chování těchto žen se tedy častěji blížilo dosavadnímu modelu.

Velmi významná je závislost mezi vzděláním matek a podílem dětí narozených mimo manželství. Ženy s vyšším vzděláním výrazně častěji preferují rození dětí v manželství; tyto rozdíly existovaly již dříve a zůstávají zcela zřetelné po celé sledované období, přestože podíl mimomanželsky narozených dětí rosti ve všech vzdělanostních kategoriích.

Tab. 9 Podíl živě narozených mimo manželství ze všech živě narozených dětí daného vzdělání matky v letech 1993 - 2005 (%)

Vzdělání matky	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
ZŠ (vč neukon.)	37,1	48,6	55,5	55,9	58,7	61,5	64,5	67,1	67,6
SŠ bez mat.	11,9	15,8	21,3	23,1	25,2	27,9	32,7	35,9	37,2
SŠ s mat.	6,6	8,7	11,8	13,5	14,9	16,6	19,7	21,9	23,8
VŠ	4,1	5,7	7,7	8,0	8,9	8,9	10,8	12,3	13,7
Celkem	12,7	16,9	20,6	21,8	23,5	25,3	28,5	30,6	31,7

V první polovině devadesátých let se ve skupině matek s vysokoškolským vzděláním rodilo nevdaným ženám 4 % dětí, u žen s nejméně základním vzděláním to ale bylo 37 %. V roce 2005 se ženám se základním vzděláním rodily mimo manželství již více než dvě třetiny dětí a ženám se vzděláním vysokoškolským necelých 14 %. Při trvalé platnosti závislosti mezi úrovní vzdělání matky a podílem dětí narozených mimo manželství se rozdíl mezi minimálním a maximálním podílem nemanželských dětí (u žen se základním a žen s vysokoškolským vzděláním) zvyšoval.

1.5 Státní občanství narozených

V souvislosti se vzrůstajícím počtem cizinců na našem území se postupně zvyšoval i počet narozených dětí s jiným než českým státním občanstvím. (Státní občanství narozených dětí je sledováno od roku 1995, kdy ve zpracování dat nahradilo národnost.) Od roku 2001 jsou do demografické statistiky zahrnuti nejen cizinci s trvalým pobytem, ale i cizinci s některým z typů dlouhodobého pobytu na našem území. Přesto je však počet narozených dětí s cizím státním občanstvím stále absolutně i relativně nízký. V roce 2005 se jednalo o cca 1500 dětí, což představuje pouze 1,5 % z celkového počtu živě narozených dětí. Hlavním důvodem je skutečnost, že cizinci na naše území přicházejí zatím především z pracovních důvodů a jen malá část z nich zde zakládá rodinu. Podle nastoupeného trendu je však pravděpodobné, že v budoucnu se budou zvyšovat počty cizinců, pro které se Česká republika stane zemí cílovou. Vzhledem k věkové struktuře imigrantů bude narůstat i počet rodin těchto osob a následně i počet narozených dětí.

Tab. 10 Živě narození podle státního občanství dítěte v letech 1995 - 2005

Státní občanství dítěte	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	1996-2000	2001-2005
Česká republika	95 430	89 874	89 827	91 632	92 409	96 312	100 693	447 718	470 873
Cizinci celkem	667	1 036	888	1 154	1 276	1 352	1 518	4 301	6 188
z toho:									
Vietnam	215	430	322	349	475	428	517	1 625	2 091
Ukrajina	35	159	151	216	228	255	288	523	1 138
Slovensko	171	51	50	88	97	129	192	483	556
Rusko	22	69	55	68	89	106	104	205	422
Čína	18	35	30	42	33	57	36	158	198
Podíl cizinců (%)	0,69	1,14	0,98	1,24	1,36	1,38	1,49	0,95	1,30

Pozn.: V tabulce jsou zařazeny státy/občanství s nejvyšším počtem narozených v období 2001-2005.

Největší část z dětí narozených v letech 2001 - 2005 cizím státním příslušníkům (více než třetina) připadla na děti s vietnamským státním občanstvím. Vietnamská komunita je třetí nejčetnější skupinou cizinců na našem území. Jejich věková struktura je specifická a koresponduje s úrovní porodnosti. Děti do 14 let tvoří více než pětinu z této skupiny osob, tak vysoké zastoupení dětí v populaci žádná další skupina cizinců na našem území nemá.

Druhou nejpočetnější skupinu narozených dětí s cizím státním občanstvím představovaly děti s občanstvím Ukrajiny. Děti se státním občanstvím Vietnamu a Ukrajiny dohromady v roce 2005 tvořily více než polovinu všech narozených dětí cizinců.

Z porovnání vývoje dvou po sobě jdoucích pětiletých období vyplývá, že právě počty narozených se státním občanstvím Ukrajiny a dále Ruska zaznamenaly nejdynamičtější růst; v období 2001 - 2005 ve srovnání s předchozím pětiletým obdobím byly jejich počty více než dvojnásobné. Relativně stále, i když početně již výrazně nižší zastoupení mezi narozenými mají také občané Číny; ještě s dalším odstupem pak občané Francie, Rumunska, států bývalé Jugoslávie, Bulharska, USA a Velké Británie.